

มอง ฌากส์ รูสโซ: คีตกวีภายใต้คราบน้ำกปรัชญาการเมือง
Jean Jacques Rousseau: The Composer
in Political Philosophers Role

ไกรวิทย์ สุขวิน *¹
Kraiwit Sukwin *¹

บทคัดย่อ

มอง ฌากส์ รูสโซ เป็นนักปรัชญาผู้ทรงอิทธิพลทางสังคมผู้หนึ่ง โดยมีหลากหลายแนวคิดนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศในแถบยุโรป และประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก ผู้คนทั่วไปจึงมักรู้จักรูสโซในบทบาทของนักปรัชญา แต่อีกด้านหนึ่งของชีวิต รูสโซยังมีบทบาทเป็นนักประพันธ์เพลงและคิดค้นทฤษฎีการแทนตัวเลขกับตัวโน้ตที่เห็นได้ในปัจจุบัน แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงรูสโซในแง่มุมนี้มากนัก

บทความนี้มุ่งอธิบายความเป็นมาของนักปรัชญาการเมืองผู้ยิ่งใหญ่ในแง่มุมของการเป็นคีตกวี แนวคิดทางการเมือง บทบาททางดนตรี และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางการเมืองกับผลงานด้านดนตรี ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีความสัมพันธ์กันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการประสมวาทศิลป์ที่ตรงกันข้ามเพื่อสร้างบทเพลง รวมถึงการใช้หลักการคณิตศาสตร์อธิบายเจตจำนงทั่วไปที่สอดคล้องกับการคิดค้นระบบตัวเลขแทนเสียงตัวโน้ต

คำสำคัญ: มอง ฌากส์ รูสโซ / คีตกวี / นักปรัชญา

* corresponding author, email: sukwin.kk@gmail.com

¹ นักวิชาการอิสระ

¹ Independent scholar

Abstract

Jean Jacques Rousseau is an influential philosopher in the social. The multitudinous conceptions result in changes Europe and others around the world. Common people have known him in the philosopher's role. But, the other side of life is a composer and inventor of the Numbered Musical Notation theory that appears in the present. However, people don't mention it a lot.

This article aims to explain the background of J. J. Rousseau in composer part, political conceptions, musical roles, and analysis of the relationship between political conceptions and music workings. All of these indicate uniqueness and exact relations. Mixing the contrast things to create the songs. And using the mathematics to explain the Common Role, accordingly with Numbered Musical Notation theory.

Keywords: Jean Jacques Rousseau / composer / philosopher

บทนำ

การเมืองการปกครองไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดหรือสมัยใด ย่อมเป็นสิ่งที่ส่งผลอย่างมากต่อการสร้างงานศิลป์ของศิลปิน แต่ก็ไม่ได้เป็นเรื่องแปลกเพราะในปัจจุบันผู้เสพงานศิลป์เองก็นิยมในการเมืองการปกครองตามแต่แนวคิดและความรู้สึกรักชอบของตนเองเช่นกัน สิ่งที่ตามมาหลังจากการปักใจไปกับงานศิลป์ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ย่อมส่งผลให้เกิดความรู้สึกสะอิดสะเอียนกับงานศิลป์ที่เป็นคตินิยมฝ่ายตรงข้ามได้ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเรื่องที่ผิด เพราะงานศิลป์เองก็ถูกแสดงออกมาโดยการเลือกข้างเฉกเช่นเดียวกัน

ครั้งหนึ่ง ผู้เขียนได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมือง ภายในบรรยายเรื่องของปรัชญาการเมือง สังคมการอยู่ร่วมกัน กฎหมายการสร้างเมือง ผู้ปกครองรัฐ และเสรีภาพ ซึ่งผู้เขียนได้สะดุดคิดกับนักปรัชญาท่านหนึ่ง แนวความคิดของเขา

ค่อนข้างผิดแปลกจากนักปรัชญาท่านอื่นในประเด็นของความเป็นไปได้ ซึ่งมักจะใช้จินตนาการอันล้ำลึก ความรู้สึก หรือจะว่าเป็นความเพ้อฝันก็คงไม่ผิด เพื่ออธิบายปรากฏการณ์และแนวคิดของเขาเอง ซึ่งหลายแนวคิดต่างส่งอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมโลกและสังคมไทย เขาผู้นั้นคือ ฌอง ฌากส์ รูสโซ

ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้ค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจนได้พบกับข้อมูลอีกด้านหนึ่ง ซึ่งก็คือการเป็นนักประพันธ์เพลงหรือคีตกวี ข้อมูลเกี่ยวกับการเป็นคีตกวีของรูสโซนี้ยากที่จะหาและเรียนรู้ในสังคมดนตรีของไทยเช่นเดียวกับสังคมดนตรีโลก เพราะผู้คนมักรู้จักในนามนักปรัชญาที่ทรงอิทธิพลจนกลบผลงานอีกมุมหนึ่งเสียเกือบสิ้น เช่นเดียวกับที่ Taylor (1949) ได้กล่าวว่า เอกสารเกี่ยวกับการเป็นนักดนตรีหรือนักประพันธ์เพลงของรูสโซในภาษาอังกฤษนั้นมีอยู่น้อยมาก หรืออาจจะกล่าวมาถึงขั้นขาดแคลนก็ได้ แต่อย่างไร ในปัจจุบันก็เห็นจะมีผู้ที่รวบรวมและศึกษาผลงานของคีตกวีในครานักปรัชญาท่านนี้อยู่บ้าง

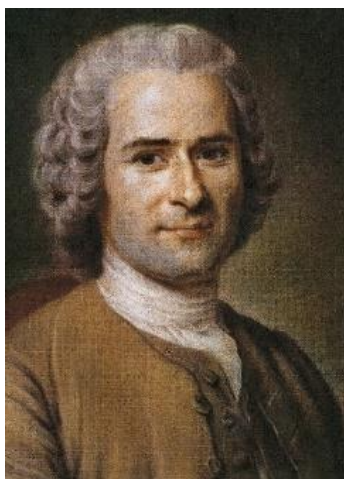
บทความนี้ผู้เขียนมุ่งอธิบายแนวคิดทางการเมืองที่ส่งผลต่อการสร้างงานดนตรีของ ฌอง ฌากส์ รูสโซ ซึ่งจะจะเป็นสิ่งที่สามารถบ่งบอกได้ถึงตัวตนและเอกลักษณ์อันชัดเจน โดยจะเสนอให้ผู้อ่านได้เห็นทั้งหลักคิดทางการเมือง บทบาทในการเป็นนักประพันธ์ รวมถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ศาสตร์

ความเป็นมาของ ฌอง ฌากส์ รูสโซ

ฌอง ฌากส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) เกิดวันที่ 28 มิถุนายน ในปี ค.ศ. 1712 ที่เมืองเจนีวา ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ และได้สูญเสียมารดาไปตั้งแต่วัยเยาว์ จากนั้นบิดาก็ให้เริ่มฝึกซ่อมนาฬิกาไว้ใช้เป็นอาชีพเลี้ยงดูตัวเองในภายภาคหน้า เมื่ออายุ 16 ปี รูสโซจึงย้ายออกจากเจนีวาและเดินทางไปประเทศฝรั่งเศสจนได้พบกับ มาดามเดอวอเรนส์ (Baronness de Warens) ซึ่งเป็นผู้ที่มีพระคุณกับรูสโซอย่างมาก ด้วยมาดามเดอวอเรนส์เป็นผู้ให้การศึกษานำให้รูสโซได้เป็นนักปรัชญา (BBC, n.d.) รูสโซเป็นผู้ที่มีบทบาทหลากหลายทั้งนักปรัชญา นักเขียนนิยาย นักการศึกษา นักทฤษฎีดนตรีและวิจารณ์ดนตรี ตลอดจนนักประพันธ์เพลง และเสียชีวิตลงเมื่ออายุ 66 ปีหรือในปี ค.ศ. 1778 (Greenberg, 2018; Tiersot, 1931) เมื่อเทียบเคียง

ช่วงเวลาของไทยแล้วนั้น รุสโซ่มีชีวิตในช่วงเวลาเดียวกับสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ จนถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี (ณัชชา พันธุ์เจริญ, 2564: 236 – 237)

รุสโซ่เป็นหนึ่งในบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในช่วงศตวรรษที่ 18 และในยุคเรื่องปัญญาของฝรั่งเศส (Delaney, 2020) เป็นผลมาจากแนวความคิดในงานเขียนของเขา รุสโซ่เริ่มเขียนบทความแรกในช่วงที่อาศัยอยู่ในเมืองปารีสในปี ค.ศ. 1750 โดยได้ผลิตงานเขียนหลากหลายสาขา อาทิ การเมือง การศึกษา ดนตรี รวมถึง พุทธศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ด้วยแนวคิดในงานเขียนที่ถ่ายทอดออกมาได้สร้าง ศัตรูให้กับรุสโซ่เป็นจำนวนมาก จึงส่งผลให้ถูกผลักดันออกจากประเทศฝรั่งเศส สวิสเซอร์แลนด์ และปารีสตามลำดับ จนเสียชีวิตในท้ายที่สุด (Hendricks, 2021)



ภาพที่ 1 มอง ฌากส์ รุสโซ่

(ที่มา : Greenberg, 2018)

แนวคิดทางการเมือง

รุสโซ่เป็นนักคิดผู้ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่งในประวัติศาสตร์ หลายแนวคิดล้วนแล้วแต่ส่งผลไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่งต่อสังคม เช่นเดียวกับประเทศไทยที่หลายครั้งมีการอ้างถึงหลักการของรุสโซ่เพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งทางการเมือง ตามที่ ศุภชัย ศุภผล (2556: 169) ได้กล่าวว่า บริบทการเมืองไทยหลังจากเกิดการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ทฤษฎีการเมืองของรุสโซ่ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปลุก

ระดมทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่น่าศึกษาแนวคิดทางด้านการเมืองของรุสโซเป็นอย่างดี เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบและเห็นความเชื่อมโยงกับงานทางด้านดนตรีได้ในภายหลัง

แนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงเป็นอย่างมากสำหรับรุสโซคือแนวคิดในเรื่องเสรีภาพ โดยมีหลักคิดว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติเป็นอิสระต่อกัน ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแต่อย่างใด มนุษย์ทุกคนจึงมีความสันโดษและกระทำกิจกรรมทุกอย่างด้วยตนเอง (ศุภชัย ศุภผล, 2562: 136; พระธีรชัย อดิเมธ, พระครูประวิตรวรานุกฤต, วิโรจน์ วิชัย, และสมหวัง แก้วสุพอง, 2564: 84) ทว่ามีสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น คือการตอบสนองทางเพศจากเพศตรงข้าม แต่เป็นเพียงช่วงเวลาขณะหนึ่งเท่านั้น เมื่อเสร็จธุระจึงแยกย้ายโดยไม่ผูกสัมพันธ์กันเช่นเดิม เปรียบเสมือนการกินผลไม้ลูกหนึ่ง เมื่ออยากกินก็หยิบมากิน เมื่อกินเสร็จก็โยนทิ้งไป เมื่อหิวอีกก็ไปหาลูกอื่นกินต่อไป แต่ถ้าเพศหญิงตั้งครรรภ์ เพศหญิงจะเป็นฝ่ายเลี้ยงดูลูกของตนเพียงลำพัง จนกระทั่งลูกโตพอที่จะหาเลี้ยงตัวเองได้จึงแยกจากแม่ไป และอาจไม่ได้เจอกันอีกตามความในข้างต้นนั้น ทำให้เห็นได้ว่ารุสโซมีแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสระอย่างบริสุทธิ์เป็นที่สุด ด้วยเหตุที่รุสโซใช้จินตนาการที่ผสมกับแนวคิดของเขาเพื่ออธิบายว่า มนุษย์ในสภาวะธรรมชาติอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่พึ่งพิงผู้อื่นยกเว้นแต่เรื่องของความสัมพันธ์ทางเพศเท่านั้น แต่เห็นได้แล้วว่าทุกอย่างจะเป็นสิ่งที่อิสระต่อกันโดยไม่มีผูกมัดใด ๆ (ศุภชัย ศุภผล, 2562: 136)

อีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นได้ถึงการมีจินตนาการผสมแนวคิดเรื่องความเป็นอิสระของรุสโซนำไปสู่ความเป็นรัฐ รุสโซอธิบายการออกจากสภาวะธรรมชาติของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์สองคนตัดสินใจอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว แต่เดิมในสภาวะธรรมชาติมนุษย์มีเพศสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามโดยไม่คิดเกินไปจากการได้กินผลไม้ลูกหนึ่ง มีทัศนคติการมองเพศตรงข้ามไม่ต่างจากสัตว์ตัวหนึ่ง ดังนั้นการเกิดครอบครัวจึงเป็นเหตุบังเอิญ เช่น วันหนึ่งมนุษย์สองคนอาจเข้าไปอยู่ในถ้ำแล้วเกิดน้ำท่วมฉับพลันหรืออาจเกิดภัยธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์ทั้งสองจำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกันภายในถ้ำ มนุษย์คู่นั้นจึงมีเพศสัมพันธ์กัน แต่ด้วยสถานการณ์

ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลให้ไม่สามารถแยกจากกันได้ จึงจำเป็นต้องอยู่ด้วยกันต่อไป เมื่อเวลาผ่านไปความรู้สึกของการมองเพศตรงข้ามอย่างสัตว์ตัวหนึ่งหรือผลไม้ลูกหนึ่งก็แตกต่างกันไปจากเดิม กล่าวคือ มนุษย์มีความรู้สึกผูกพันจนไม่ยากแยกจากกัน ความรู้สึกนี้เรียกว่า “ความรู้สึกอันหวานชื่นที่สุด” (Sweetest Sentiment) ดังนั้นเมื่อสิ้นสุดเหตุการณ์ทางธรรมชาติ มนุษย์ทั้งสองจึงตัดสินใจอยู่ร่วมกัน จุดนี้ถือเป็นการกำเนิดของครอบครัว (ศุภชัย ศุภผล, 2562: 50) เห็นได้ว่ารุสโซเป็นผู้ที่ใฝ่อธิบายแนวคิดของตนโดยใช้จินตนาการอย่างล้าลึก ซึ่งอาจเป็นเหตุผลที่สามารถเป็นไปได้ แต่ถึงอย่างไรเรื่องราวต่าง ๆ ก็ตั้งอยู่บนหลักมโนนึกและการคาดเดาเหตุการณ์ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ รุสโซยังใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์มาอธิบายหลักการและแนวคิดของตนในเรื่องเจตจำนงทั่วไป (Common Will) เพื่อให้เห็นค่าของความเป็นกลางในการอยู่ร่วมกัน แต่รุสโซไม่ได้หมายความว่าให้นำวิธีการทางคณิตศาสตร์มาคำนวณแล้วจะได้คำตอบว่าคืออะไร หากแต่นำมาใช้เพื่อชี้ให้เห็นจุดตรงกลางเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการประนีประนอมกันระหว่างเจตจำนงที่มากและน้อยจนเกินไป (ศุภชัย ศุภผล, 2562: 99) ซึ่งนับเป็นหลักการนำเสนอเพื่ออธิบายแนวคิดที่พิสดารโดยสามารถทำเรื่องที่เป็นนามธรรมให้เป็นหลักสถิติได้ ถึงแม้จะเป็นเพียงแค่การยกตัวอย่างก็ตาม

ดังนั้น แนวคิดของรุสโซจึงมีหลักสำคัญที่ธรรมชาติแรกเริ่มของมนุษย์ที่เป็นเอกเทศและมีเสรีภาพมาแต่กำเนิด มนุษย์จึงสามารถกระทำการใด ๆ ดังที่ตนปรารถนาได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงอุดมคติแห่งเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างแท้จริง (Bertram, 2020; พระมหานิกธ ปโมทิโต, จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ, พระครูภาวนาโพธิคุณ, อุทัย กมลศิลป์, และสุรพันธ์ สุวรรณศรี, 2563: 127) ด้วยวิธีการอธิบายผนวกกับแนวคิดของรุสโซเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนหลักคิดและจินตนาการที่ล้าลึก สิ่งนี้อาจเป็นเพราะแนวคิดที่ต้องการสื่อเป็นเรื่องนามธรรม ซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติแต่จับต้องไม่ได้ จึงต้องอาศัยวิธีการดังกล่าวในการถ่ายทอด

ความคิดให้สามารถเข้าใจหลักการนั้นได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งทุกอย่างอาจเป็นไปได้ ในความเป็นจริงไม่มากนักน้อย

หนึ่งในนักประพันธ์แห่งยุค

จากหัวข้อเรื่อง “ความเป็นมาของ ฌอง ฌากส์ รุสโซ” ที่ผ่านมา ทำให้ทราบแล้วว่ารุสโซเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1712 – 1778 ซึ่งเมื่อเทียบกับ ยุคสมัยทางดนตรีตะวันตกแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวคือช่วงของยุคบาโรกตอนปลาย (Baroque Period) จนถึงยุคคลาสสิกในตอนต้น (Classical Period) โดยยุคบาโรก มีระยะเวลาอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1600 – 1750 และยุคคลาสสิกในช่วงปี ค.ศ. 1750 – 1820 (ศศิ พงศ์สรายุทธ, 2560: 1, 129)

ยุคบาโรกเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญเติบโตทุกด้าน ทั้งด้านความคิด ศิลปะ และดนตรี ในเรื่องของดนตรีเป็นช่วงเวลาที่ยังเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความสมบูรณ์และมีคีตลักษณ์ (Form) ชับซ้อนขึ้น ดนตรีศาสนาและดนตรี ฝายอาณาจักรมีความเจริญรุดหน้าเท่าเทียมกัน ดนตรีขับร้องได้พัฒนาทั้งด้านเทคนิค การขับร้องและการบรรเลงดนตรีประกอบ เริ่มมีการแสดงอุปรากร (Opera) ในส่วน ของดนตรียุคคลาสสิกเป็นดนตรีที่เน้นแสดงความสามารถของเครื่องดนตรี คีตกวี มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่จะเลือกใช้เครื่องดนตรีให้เหมาะสมกับลีลา และอารมณ์ของบทเพลง แสดงถึงความประณีต ละเอียดอ่อน แสดงออกถึงอารมณ์ ทุกชนิด (สุมาลี นิมนานุกาพ, 2561: 217, 220 – 221)

ความแตกต่างของดนตรีในยุคบาโรกและยุคคลาสสิกนั้น โกวิทย์ ชันธศิริ (2558: 59 – 60) กล่าวว่า แนวการประพันธ์ของยุคบาโรกเน้นความเรียบร้อย สม่่าเสมอ จังหวะไม่เปลี่ยนแปลงมาก มักใช้ทำนองแบบสั้น แต่ในยุคคลาสสิกกลับสนใจ ความแตกต่าง จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจังหวะที่ใช้มากขึ้น ทำนองเพลงแต่ละทำนอง ภายในเพลงเดียวกันมีลักษณะตรงกันข้าม เพลงที่นิยมแต่งคืออุปรากร ซิมโฟนี โซนาตา คอนแชร์โต และออราทอริโอ มากไปกว่านั้นลีลาของบทเพลงในยุคคลาสสิกอยู่ใน ขอบเขตที่นักประพันธ์ในยุคยอมรับกัน ไม่ได้มีการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของ

ผู้ประพันธ์เด่นชัดเช่นยุคโรแมนติก (ณรุทธ์ สุทจจิตต์, 2561: 20) กระนั้น ในยุคคลาสสิกก็ยังมี การสร้างสรรค์บทเพลงแบบการด้นสด (Improvisation) แต่ผู้ประพันธ์จะเขียนโน้ตทุกแนวไว้แล้ว ดนตรีสมัยนี้ยังเป็นการแสดงออกถึงดนตรีบริสุทธิ์ โดยถือว่าเป็นลักษณะของดนตรีโดยแท้ ไม่ได้มีการประพันธ์เพื่อบรรยายถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ ซึ่งจะแตกต่างกับบทเพลงแนวเบา ๆ ในยุคเดียวกัน ที่มีโครงสร้างประโยคเพลงเป็นแบบแผนแต่เป็นรูปแบบที่อ่อนไหวง่าย โดยสื่อถึงความรู้สึกที่แท้จริงและเป็นธรรมชาติสอดแทรกความเป็นดนตรีโรแมนติก ซึ่งจุดหมายคือความเป็นตัวเอง (คมสันต์ วงศ์วรรณ, 2553: 112 – 113) นักประพันธ์ที่ใช้ลักษณะการประพันธ์แบบดังกล่าว คือ คาร์ล ฟิลิปป์ เอ็มมานูเอล บาค ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ร่วมยุคและมีความใกล้ชิดกับรุสโซ

รุสโซเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงทางด้านสังคมและปรัชญาการเมือง ซึ่งผลงานของเขาไม่ได้จำกัดเฉพาะสาขาดังกล่าวเท่านั้น เพราะสิ่งที่รุสโซให้ความรัก ความสนใจหรือกล่าวได้ว่าเป็นรักแรกจากการกล่าวอ้างของเขาเองคือดนตรีไม่ใช่ศาสตร์ด้านปรัชญา โดยที่รุสโซมีผลงานที่ประสบความสำเร็จคืออุปรากรหรือโอเปร่า และการออกแบบระบบใหม่ของเครื่องหมายทางดนตรี อีกประการหนึ่งก็ยังเป็น ผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการเขียนนิยายด้วย ซึ่งถ้าจะจัดให้รุสโซเป็นนักคิดทางด้านปรัชญาเพียงอย่างเดียวก็คงไม่ถูกต้องนัก เพราะรุสโซคือผู้ที่รอบรู้อย่างชัดเจน ในหลากหลายศาสตร์ (Delaney, 2020) เมื่อพิจารณาจากการกล่าวถึงงานดนตรีที่รุสโซได้สร้างไว้ในประเด็นก่อนหน้านี้อ สามารถแยกได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) งานด้านการประพันธ์เพลง และ 2) งานด้านการสร้างองค์ความรู้เรื่องเครื่องหมายทางดนตรีในระบบใหม่ ดังต่อไปนี้

งานด้านการประพันธ์เพลง

ดนตรีและงานประพันธ์เป็นสิ่งที่รุสโซให้ความสนใจเป็นที่สุด โดยสามารถกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตก็ไม่ผิด (Somerset, 1936) ซึ่งการพัฒนาแนวคิดโรแมนติกเป็นสิ่งที่ทำให้งานเขียนหรืองานด้านการประพันธ์ทางดนตรีของรุสโซเป็นที่ประจักษ์ และอาจมีมากกว่าผลงานของนักร้องที่มีอิทธิพลทางดนตรีในยุคนั้นเสียอีก (Duignan, 2021)

รุสโซได้ประพันธ์อุปรากรไว้หลายเรื่อง เช่น อุปรากรเล่มเล็ก (Les M uses galantes and La Decouverte du nouveau monde) อุปรากรสลับนาก (Le Devin du village) อุปรากรโครงนาคแบบสั่น (Pygmalion) และอุปรากรที่แต่งไม่เสร็จ (Daphnis et Chloe) เป็นต้น ผลงานเหล่านี้ล้วนได้รับแรงบันดาลใจจากความเป็นธรรมชาติ ที่ในบทประพันธ์จะประกอบด้วยส่วนที่เป็นธรรมชาติแต่เดิมและส่วนที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ซึ่งงานประพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นแบบเกลียวควบคู่กันไป (Gay, 1998: vii) นอกจากนี้ รุสโซยังได้รับแรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลงจากอุปรากรในแนวอิตาเลียน จึงทำให้ผลงานหลายชิ้นมีรูปแบบทั้งของอิตาเลียนและฝรั่งเศสผสมด้วยกัน (Kozinn, 1989; José Oscar Marques de Almeida Marques, n.d.: 8)

งานดนตรีของรุสโซคือการเป็นนักเขียน นักประพันธ์ และนักเรียบเรียงเสียงประสาน สำหรับเนื้อหาในบทเพลงที่ประพันธ์เกี่ยวข้องกับความแตกต่างหรือความย้อนแย้งกัน จากความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่หรือหมายถึงสิ่งที่เป็นของเทียมนั่นเอง อย่างเช่นความไม่เข้ากันของทำนองที่แตกต่างหรือตรงกันข้าม นำไปสู่การเรียบเรียงเสียงประสานเพื่อให้เกิดความงามอีกรูปแบบหนึ่ง โดยแสดงออกในรูปแบบของเสียงพูด เสียงร้อง และความเงิบสงัดในงานของรุสโซจึงพยายามแสวงหาวิถีทางเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน (Gay, 1998: 15)

ด้วยเอกลักษณ์ดังกล่าว ความเป็นตัวตนและเจตคติของรุสโซจึงได้แสดงออกไปในทุกกระเปาะนิ้วของการแสดงอุปรากรที่ได้ประพันธ์ขึ้น จากคำสารภาพของรุสโซที่ปรากฏในงานเขียนเรื่อง “THE CONFESSIONS OF JEAN JACQUES ROUSSEAU” ในปี ค.ศ. 1769 (แต่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1782 ภายหลังจากการเสียชีวิตของรุสโซ) ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานประพันธ์ชิ้นหนึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากความประทับใจตอนไปเยือนเมืองเวนิส (Venice) เป็นครั้งแรกในช่วงปี ค.ศ. 1740 เป็นต้น โดยรุสโซได้อธิบายว่าอุปรากรของเขาเองเป็นงานที่รวบรวมเอาความซับซ้อนของการใช้คำและดนตรีเข้าไว้ด้วยกัน (Gay, 1998: 17)

จึงกล่าวได้ว่ารุสโซเป็นคีตกวีอีกผู้หนึ่งของยุคบาโรกและยุคคลาสสิกเมื่อนำช่วงเวลาชีวิตของเขาไปผูกโยงกับช่วงเวลาของทั้ง 2 ยุค แต่ด้วยแนวความคิดด้านการประพันธ์เพลงที่ได้ทราบมาก่อนหน้านี้ จึงจัดได้ว่ารุสโซเป็นคีตกวีของยุคคลาสสิกมากกว่ายุคบาโรก ด้วยเหตุที่งานประพันธ์นั้นเปี่ยมไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก และการแสดงออกถึงเรื่องราวต่าง ๆ มากไปกว่านั้นจากแนวคิดของรุสโซก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถอนุมานได้ว่าเขาเป็นคีตกวีในยุคคลาสสิก คือ การผสมผสานความขัดแย้งหรือสิ่งที่ไม่ลงตัวให้เกิดความสวยงามดั่งจินตนาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัดถึงอัตลักษณ์การประพันธ์เพลง แต่ถึงอย่างไรรุสโซก็ไม่ได้ยึดติดกับดนตรีแบบฉบับของยุคคลาสสิกมากนัก กลับกันรุสโซมีแนวคิดทางดนตรีที่ผสมผสานดนตรีในแนวโรแมนติกไว้ด้วย จากการสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกและบรรยายเรื่องราวที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์เช่นเดียวกับ คาร์ล ฟิลิปป์ เอ็มมานูเอล บาค ในยุคสมัยเดียวกัน แต่เพื่อความชัดเจนว่ารุสโซจัดเป็นบุคคลในยุคใดนั้น ไชแสง ศุขะวิวัฒน์ (2541: 102) กล่าวว่า รุสโซ เป็นหนึ่งในนักเขียนที่มีชื่อเสียงมากผู้หนึ่งในยุคคลาสสิก แต่ถึงอย่างไรก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงมุมมองด้านการเป็นนักดนตรีหรือคีตกวี ในส่วนของณัชชา พันธุ์เจริญ (2564: 236 – 237) ก็ได้กล่าวถึงรุสโซในมุมมองของช่วงเวลาและการเป็นนักประพันธ์ว่า รุสโซเป็นนักปราชญ์ นักเขียน นักแต่งเพลงชาวฝรั่งเศสเชื้อสายสวิสในยุคคลาสสิก แต่งหนังสือด้านศิลปะการขับร้อง เขียนพจนานุกรมดนตรีในปี ค.ศ. 1768 ผลงานการประพันธ์ เช่น โมเท็ต เพลงร้อง เพลงบรรเลง และอุปรากร ซึ่งเมื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เห็นได้ว่ารุสโซมีงานดนตรีก่อนไปทางยุคคลาสสิกมากกว่าตามที่คุณเขียนไว้วิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวดนตรีของรุสโซที่มีแนวโน้มไปทางยุคคลาสสิก และก้าวหน้าไปถึงดนตรีแนวโรแมนติก ผนวกกับการจัดแบ่งช่วงเวลาและกล่าวถึงบทบาททั้งการเป็นนักเขียนและการเป็นนักประพันธ์ที่เกิดขึ้นในยุคคลาสสิกทั้งสิ้น

งานด้านการสร้างองค์ความรู้เรื่องเครื่องหมายทางดนตรีในระบบใหม่

เครื่องหมายทางดนตรีระบบใหม่หรือระบบตัวเลขแทนเสียง (Numbered Musical Notation) รุสโซได้คิดค้นขึ้นและเสนอต่อสถาบันวิทยาศาสตร์แห่งฝรั่งเศส (the French Academy of Sciences) แต่ก็โดนปฏิเสธ ถึงอย่างไรรุสโซก็ยังได้รับ

การยกย่องถึงนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์จากงานชิ้นนี้ หลังจากนั้นผลงานดังกล่าวจึงได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือในปี ค.ศ. 1743 โดยชื่อหนังสือว่า “ตำราดนตรีสมัยใหม่” (the Dissertation sur la musique moderne) (Nice, 2017) ซึ่งแท้ที่จริงแล้วระบบนี้เป็นอีกหนึ่งระบบที่ใช้ในการเรียนหรือเล่นดนตรีอย่างแพร่หลายในประเทศไทยกับทั้งดนตรีไทยและสากล โดยระบบดังกล่าวเป็นการแทนตัวโน้ตด้วยตัวเลข กล่าวคือ การลำดับโน้ตโด (Do) ถึงโน้ตที (Ti) ด้วยตัวเลข 1 ถึง 7 (ดังตารางที่ 1) แต่เหตุที่ระบบการนับโน้ตดนตรีนี้ไม่ได้มีการกล่าวถึงรูสโซมากนัก Pinontoan, Kenap, Paseru, และ Paendong (2007) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า สมัยก่อนผู้ประพันธ์เพลงไม่ได้มีคอมพิวเตอร์ใช้อย่างแพร่หลายเช่นในปัจจุบัน แต่สิ่งนี้กลับเปรียบได้กับภาษาของคอมพิวเตอร์สำหรับการประพันธ์เพลงในยุคก่อน โดยสามารถใช้การดูหรือร้อง แล้วเปลี่ยนตำแหน่งของบันไดเสียงได้อย่างง่ายดายจากการแทนโน้ตด้วยตัวเลข มากไปกว่านั้น การใช้ตัวเลขเป็นวิธีที่ดีกว่าการใช้ปากเพื่อท่องเสียงโน้ต และยังประหยัดเวลาการปรกั้งง่ายต่อการทำความเข้าใจ จึงทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงดนตรีได้ง่ายขึ้น ผนวกกับรูสโซเป็นผู้ที่มีวาทศิลป์จึงโน้มน้าวให้เห็นได้ถึงความสะดวกของสัญลักษณ์ในระบบนี้จากคำพูดที่ว่า “งานชิ้นนี้สามารถทำให้การเขียนเครื่องหมายกำกับเสียงทางดนตรีทำได้ง่ายกว่าวิธีอื่น ง่ายที่จะเรียนรู้โดยไม่ต้องเสียเวลาามากเกินไป” (This project tends to make music easier to write down, easier to learn and much less diffuse) (Simon, 2004)

ตารางที่ 1 ระบบตัวเลขแทนเสียงโน้ตของ ฉอง ฉากส์ รุสโซ

โน้ต	ระบบตัวเลขของรุสโซ
Do	1
Re	2
Mi	3
Fa	4
Sol	5
La	6
Ti	7

(ที่มา: ไกรวิทย์ สุขวิน, 2564)

วิเคราะห์การผสมแนวคิดปรัชญาการเมืองในงานดนตรีของ ฉอง ฉากส์ รุสโซ

การทำงานระหว่างด้านดนตรีกับการทำงานด้านปรัชญาของรุสโซถือได้ว่ามีลักษณะที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน ทั้งในแง่แนวคิดและอารมณ์ที่ถ่ายทอด (Scott, 1998; Dammann, 2006: 240) และเมื่อพิจารณาในมุมมองต่าง ๆ แล้ว จะทำให้ประจักษ์ชัดว่างานที่เกี่ยวข้องกับดนตรีของรุสโซล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับงานด้านปรัชญาการเมือง ซึ่งอิทธิพลของความคิดเหล่านี้ต่างส่งผลซึ่งกันและกันระหว่างดนตรีกับปรัชญา ตลอดจนปรัชญากับการทำงานด้านอื่น ๆ

งานทางด้านปรัชญาสังคมหรือการเมืองของรุสโซ เน้นหนักในเรื่องของเสรีภาพ ซึ่งประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับและมีการพูดถึงมากที่สุด ดังจะเห็นว่าหลากหลายเหตุการณ์สำคัญของโลกหรือแม้แต่ประเทศไทยก็เคยมีการนำหลักการนี้ไปอธิบายเพื่อผลทางใดทางหนึ่ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการนำไปใช้ เพื่อเรียกร้องสิ่งที่ตนไม่พอใจและเห็นว่าไม่สมควรมีอยู่อีกต่อไป การแพร่กระจายแนวคิดนี้ทำให้รุสโซมีชื่อเสียง ตลอดจนมีทั้งคนรักและคนเกลียดในเวลาเดียวกัน สิ่งนี้ส่งผลให้รุสโซเป็นบุคคลผู้ยิ่งใหญ่และมีอิทธิพลกับการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ครั้ง เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับงานด้านดนตรีของรุสโซแล้ว จะทำให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์และใช้หลักวิถีคิดที่คล้ายคลึงหรือ

เหมือนกันอย่างแยบยล ซึ่งงานปรัชญาการเมืองของรุสโซมีหลักคิดเรื่องเสรีภาพ โดยอาศัยการสื่อความหรืออธิบายประกอบด้วยการยกตัวอย่าง ในการยกตัวอย่างแต่ละครั้งรุสโซจะใช้การมโนนึกเป็นภาพเหตุการณ์ซึ่งก็คือการใช้จินตนาการอย่างล้าลึกที่สุด เช่นเดียวกับการเขียนงาน หรือประพันธ์ดนตรี รุสโซจะใช้การมโนนึกถึงสิ่งที่มีความแตกต่างและยากจะเป็นไปได้ โดยจะนำสิ่งที่ตรงกันข้าม ไม่เข้ากัน ขัดแย้งกัน หรือเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลที่จะทำให้อยู่ในแนวทางเดียวกันมาเรียงร้อยผสมผสานให้เข้ากัน และต้องเป็นไปอย่างงดงามภายใต้ความขัดแย้งที่มีอยู่นั้น ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ต้องใช้จินตนาการอันล้ำลึกเพื่อจำลองภาพการประพันธ์ว่าบทเพลงนั้นจะออกมาในรูปลักษณะใด มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด และสามารถแก้ไขจุดบอดที่เป็นความขัดแย้งนั้นได้อย่างชัดเจนโดยทำให้เข้ากับสิ่งที่ต้องการทำหรือไม่ ซึ่งการนำสิ่งที่ไม่เข้ากันมาประกอบกันเช่นนี้เป็นหลักคิดที่คล้ายกับการอธิบายเรื่องความเป็นรัฐ ที่ชายหญิงเกิดความสัมพันธ์กันและเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว โดยก่อนหน้านั้นมนุษย์ทุกคนต่างอยู่อย่างอิสระ (ไม่เข้ากัน) อย่างเป็นปกติวิสัยในสภาวะธรรมชาติ

การสร้างเครื่องหมายทางดนตรีในระบบใหม่หรือการคิดค้นระบบโน้ตตัวเลข แทนเสียง เป็นงานทางดนตรีที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งของรุสโซ ในระบบนี้เป็นการแทนเสียงของตัวโน้ตในบันไดเสียงด้วยตัวเลข และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบันไดเสียงที่ต้องการ จึงเป็นวิธีการที่ง่ายและสะดวกสำหรับนักดนตรีเป็นอย่างมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว หลักการดังกล่าวจะสอดคล้องกับการอธิบายเรื่องเจตจำนงทั่วไปที่รุสโซได้อธิบายการหาจุดกลางหรือการประนีประนอมด้วยการใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์ ถึงแม้จะเป็นเพียงแค่การยกตัวอย่างเพื่อประกอบการอธิบายก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็แสดงให้เห็นถึงหลักคิดที่รุสโซยึดหลักทางคณิตศาสตร์มาประยุกต์กับการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ทางดนตรี โดยนำตัวเลขมาแทนลำดับโน้ตในบันไดเสียงเพื่อให้สะดวกต่อการใช้งานและง่ายต่อการทำความเข้าใจเช่นเดียวกับการอธิบายเรื่องเจตจำนงทั่วไป

สรุป

ฌอง ฌากส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) เป็นชาวเจนีวา มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1712 – 1778 รูสโซมีหลายบทบาทโดยด้านที่ทำให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับมากที่สุดคือการเป็นนักปรัชญาทางการเมือง และอีกแง่มุมหนึ่งที่รูสโซเปรียบว่าเป็นรักแรกก็คือดนตรีและการประพันธ์เพลง ในงานด้านปรัชญาการเมือง รูสโซเป็นผู้ที่มีหลักคิดมุ่งในเรื่องเสรีภาพโดยได้อธิบายแนวคิดดังกล่าวเป็นสถานการณ์จำลองซึ่งล้วนแล้วผสมผสานกับการใช้จินตนาการร่วมด้วยทั้งสิ้น ในส่วนงานด้านดนตรี รูสโซนับได้ว่าเป็นหนึ่งในศตวรรษวิยุคคลาสสิก แต่มีรูปแบบการประพันธ์เพลงที่นำแนวคิดของยุคคลาสสิกผสมผสานกับดนตรียุคโรแมนติก ด้วยเหตุที่งานส่วนใหญ่เปี่ยมด้วยอารมณ์ ความรู้สึก จินตนาการ หรือสิ่งนามธรรมทางจิตใจและความคิด เป็นองค์ประกอบหนึ่งของงานอย่างเข้มข้น โดยรูสโซมีบทบาททางดนตรีใน 2 ด้าน คือ การประพันธ์เพลง และการสร้างองค์ความรู้เรื่องเครื่องหมายทางดนตรีในระบบใหม่ ซึ่งล้วนแต่มีความเกี่ยวพันกับงานด้านปรัชญาด้วยกันทั้งสิ้น

การประพันธ์เพลงของรูสโซเป็นงานที่เต็มไปด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ทักษะ จินตนาการ และอัตลักษณ์ของตนเองเช่นเดียวกับงานด้านปรัชญาการเมือง ที่จะต้องใช้หลักคิดผสมผสานความรู้สึกจนถึงการจินตนาการสร้างภาพเหตุการณ์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งอาจดูเหมือนเป็นสิ่งที่ยากจะเป็นไปได้ แต่ก็ยังคงเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ เช่นเดียวกับวัตถุดิบในการประพันธ์เพลงที่มีสองสิ่งเป็นอิสระต่อกัน แต่เมื่อนำมาปะติดปะต่อถักร้อยด้วยเส้นใยความคิดอันล้ำลึกก็สามารถทำให้เกิดผลงานได้อย่างงดงาม เช่นเดียวกับการอธิบายเรื่องของการเป็นรัฐที่มนุษย์ต้องเอาตัวเองออกจากธรรมชาติเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคม ในส่วนของการประดิษฐ์สัญลักษณ์ดนตรีใหม่นั้น รูสโซก็ได้ยึดหลักการนับทางคณิตศาสตร์เพื่อแทนลำดับของตัวโน้ตในบันไดเสียง ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดเจตจำนงทั่วไปที่ได้ยกตัวอย่างสถานการณ์โดยใช้วิธีทางคณิตศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ แต่ก็เป็นการอธิบายเพื่อให้ผู้คนสามารถเข้าใจสิ่งนามธรรมได้ง่ายขึ้นเท่านั้น

บรรณานุกรม

- โกวิทย์ ชันธศิริ. (2558). **ดุริยางคศิลป์ตะวันตก (เบื้องต้น)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไขแสง สุขะวัฒน์. (2541). **สังคตินิยมว่าด้วย: ดนตรีตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช.
- คมสันต์ วงศ์วรรณ. (2553). **ดนตรีตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรุทธ์ สุทธจิตต์. (2561). **สังคตินิยม: ความซาบซึ้งในดนตรีตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัชชา พันธุ์เจริญ. (2564). **พจนานุกรมศัพท์ดุริยางคศิลป์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: เกศกะรัต.
- พระธีรชัย อติเมโธ, พระครูประวิตรวรานุกุต, วิโรจน์ วิชัย, และสมหวัง แก้วสุฟอง. (2564). ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดมนุษยของมอง ฌากส์ รูสโซ. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. 12(1), 68 – 85.
- พระมหานิกธ บโมทีโต, จักรพรรณ วงศ์พรพวิณ, พระครูภาวนาโพธิคุณ, อุทัย กมลศิลป์, และสุรพันธ์ สุวรรณศรี. (2563). เสรีภาพตามทัศนะของ มอง ฌากส์ รูสโซ กับพุทธทาสภิกขุ. **วารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม**. 7(1), 127 – 135.
- ศศิ พงศ์สรายุทธ. (2560). **ดนตรีตะวันตกยุคบาโรกและยุคคลาสสิก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภชัย ศุภผล. (2556). ประวัติศาสตร์ทฤษฎีการเมืองของ มอง ฌากส์ รูสโซ ในบริบทการเมืองไทย (พ.ศ. 2475 – 2555). **วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์**. 4(1), 169 – 215.
- _____. (2562). **ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุมาลี นิมนานภาพ. (2561). **ดนตรีวิจักขณ์ MUSIC APPRECIATION**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- BBC. (n.d.). **History – Historic Figures: Jean – Jacques Rousseau.** [online]. Available from: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/rousseau_jean_jacques.shtml. [10 July 2021].
- Bertram, C. (2020). Jean Jacques Rousseau. In E. N. Zalta (Ed.). **The Stanford Encyclopedia of Philosophy.** Winter 2020 Edition. [online]. Available from: <https://plato.stanford.edu/entries/rousseau/>. [10 July 2021].
- Dammann, G. (2006). **The Morality of Musical Imitation in Jean – Jacques Rousseau.** Doctoral dissertation. King’s Collage, London.
- Delaney, J. (2020). **Jean – Jacques Rousseau.** [online]. Available from: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396577/obo-9780195396577-0256.xml>. [10 July 2021].
- Duignan, B. (2021). **Jean – Jacques Rousseau Swiss – born French philosopher.** [online]. Available from: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Jacques-Rousseau>. [10 July 2021].
- Gay, P. D. (1998). **Rousseau and the Lyric Natural: The Self as Representation.** Doctoral dissertation. Louisiana State University.
- Greenberg, R. (2018). **Music History Monday: Jean – Jacques Rousseau and Enlightened Opera.** [online]. Available from: <https://medium.com/@rgreenbergmusic/music-history-monday-jean-jacques-rousseau-and-enlightened-opera-b54a9bbe7663>. [9 July 2021].
- Hendricks, S. (2021). **Rousseau explained: What his philosophy means for us.** [online]. Available from: <https://bigthink.com/culture-religion/rousseau-philosophy-explained>. [10 July 2021].

- José Oscar Marques de Almeida Marques. (n.d.). **Harmony and Melody as “Imitation of Nature” in Rameau and Rousseau.** [online]. Available from: <https://www.unicamp.br/~jmarques/pesq/RamRoussEng.pdf>. [10 July 2021].
- Kozinn, A. (1989). **Review/Opera; Words and Music by Jean Jacques Himself.** [online]. Available from: <https://www.nytimes.com/1989/06/02/arts/review-opera-words-and-music-by-jean-jacques-himself.html> [10 July 2021].
- Nice, P. (2017). **The Case for Numerical Music Notation. Part 1: Introduction and History.** [online]. Available from: https://medium.com/@info_70544/the-case-for-numerical-music-notation-part-1-introduction-and-history-5f1543ca8a95. [10 July 2021].
- Pinontoan, B., Kenap, A., Paseru, D., & Paendong, I. A. (2007). NUMBERED MUSICAL NOTATION COMPOSER. **Seminar Nasional Aplikasi Teknologi Informasi.** 4(1), O-1 – O-5.
- Scott, J. T. (1998). The Harmony between Rousseau's Musical Theory and His Philosophy. **Journal of the History of Ideas.** 59(2), 287 – 308.
- Simon, J. (2004). Singing Democracy: Music and Politics in Jean – Jacques Rousseau's Thought. **Journal of the History of Ideas.** 65(3), 433 – 454.
- Somerset, H. V. F. (1936). Jean Jacques Rousseau as a Musician. **Music & Letters.** 17(1), 37 – 46.
- Taylor, E. (1949). Rousseau's Conception of Music. **Music & Letters.** 30(3), 231 – 242.

Tiersot, J. (1931). Concerning Jean – Jacques Rousseau, the Musician.
The Musical Quarterly. 17(3), 341 – 359.